मन्त्रसूक्तादिपाठेन विघ्नकारकनिवारणार्थो व्यापारः ।

आरग्वध पु० आ+रगे-शङ्कायां क्विप् आरगं रोगशङ्कामपि हन्ति अच् बधादेशश्च । (सोंदाल) इति ख्याते वृक्षे । "आरग्वधो गुरुः स्वादुः शीतलः स्रंसनोत्तमः । ज्वरहृद्रोगपित्ताम्लवातोदावर्त्तशूलनुत् । तत्फलं स्रंसनं रुच्यं कुष्ठपित्तकफापहम् । ज्वरे तु सततं पथ्यं कोष्ठशुद्धिकरं परम्" इति भावप्रकाशे तद्गुणा उक्ताः ।

आरग्वधाद्यतैलं श्वित्रहरं यथा । "आरग्वधं धवं कुष्ठं हरितालं मनःशिला । रजनीद्वयसंयुक्तं पचेत् तैलं विधानवत् । एतेनाभ्यञ्जयेच्छ्वित्री क्षिप्रं श्वित्रं विनश्यति" चक्रद० ।

आरग्वधतैलं रोमहम् । "आरग्वधमूलं कर्षद्वितयं शङ्खचूर्णस्य । हरितालस्य च खरजे मूत्रप्रस्थे कटुतैलं पक्वम् । तैलं तदिदं शङ्खहरितालचूर्णितं लेपात् । निर्मूलयति च रोमाण्यन्येषां सम्भवो नैव" चक्रद०

आरग्वधादिपाचनम् तत्रैव यथा "आरग्वधग्रन्थिकमुस्ततिक्ता हरीतकीभिः क्वथितः कषायः । सामे सशूले कफवातयुक्ते ज्वरे हितो दीपनपाचनश्च" ।

आरट त्रि० आरटति आ+रट-अच् । १सम्यक् शब्दकारके २नटे पु० स्त्रियां गौरा० ङीष् ।

आरट्ट पु० आरट्यते विख्याप्यते आ+रट टच् टस्य नेत्त्वम् । विशिष्टाश्वोत्पत्तिस्थाने (आरव) देशे । अश्वशब्दे विवृतिः ।

आरट्टज पु० आरट्टे देशे जायते जन-ड । (आरव) देशजाते घोटके । "आरट्टजश्चटुलनिष्ठुरपातमुच्चैः" माघः अश्वशब्दे ५०४तद्देशाश्वधर्म्मा ज्ञेयाः ।

आरणि पु० आ+ऋ-अनि । जलानां स्वयं भ्रमणे आवर्त्ते ।

आरणेय पु० अरण्यां भवः अरणी+ढक् । १शुकदेवे तस्यारणीसम्भवकथा अरणीसुतशब्दे ३५९पृष्ठे विवृता । अरणिमरणिहरणमधिकृत्य कृतोग्रन्थः ढक् । भारतवनपर्वान्तर्गते अरणिहरणाधिकारेण व्यासेन कृते अवान्तरपर्व्वभेदे तच्च पर्व्व,वनपर्वणि ३११अध्यायावधि ३१४ अध्यायपर्य्यन्तम् "आरणेयं ततः पर्व"भा० आ०१अ० अरण्याइदं, स्वार्थे वा ढक् । अरणीसम्बन्धिनि ३यन्त्रभेदे ४अरण्यां च"आरण्येयं ददुस्तस्मै ब्राह्मणाय तपस्विने । भा०व०३१४अ० ।

आरण्य त्रि० अरण्ये भवः ण । वनभवे १पशुप्रभृतौ पशवश्च द्विविधा ग्राम्या आरण्याश्च यथाह पैठी० "ग्राम्यारण्याश्चतुर्द्दश गोरविरजोऽश्वोऽश्वतरोगर्द्दभोमनुष्यश्चेति सप्त ग्राम्याः पशवः, महिषवानरऋक्षसरीसृपरुरुपृषन्मृगाश्चेति सप्तारण्याः"एते च कर्मविशेषोपयुक्ता एतद्भिन्ना अन्येऽपि पशवः ग्राम्या आरण्याश्च अश्वमेधशब्दे ५०८ पृष्ठादौ उक्ताः । पशुत्वञ्चेह यागार्थालभ्यमानत्वसाम्यात् शकुनादीनामपि "उष्ट्रो वा यदि मेषश्छागो वा यदि हयः । पशुस्थाने नियुक्तानां पशुशब्दोविधीयते" इति यज्ञपार्श्वोक्तेः । अत एव अश्वमेधे "वसन्ताय कपिञ्जलानालभेत ग्रीष्माय कलविङ्कान्" इत्यादौ पक्षिणामपि य०वे०२४अ० मन्त्रव्याख्याने "अथारण्याः पशव उच्यन्ते" वेददीपे उपक्रान्तम् अन्ते च कपिञ्जलादयः पृषतान्ताः आरण्याः पशव इत्युक्तं तच्च अश्वमेधशब्दे ५१०पृष्ठे दृश्यम् तत्र स्त्रीपशूनामहिंस्यत्वम् "अवध्याञ्च स्त्रियं प्राहुस्तिर्य्यग्योनिगतामपीति" शास्त्रात् ति०त० यन्निर्णीतं तत् अश्वमेधातिरिक्तविषयं तत्र स्त्रीपशूनां बहूनामालम्भनविधानात् तच्च अश्वमेधशब्दे दृश्यम् । "आरण्यानाञ्च सर्वेषां मृगाणां महिषं विना" । "आरण्यांश्च पशून् सर्व्वान्" इति च मनुः । "आरण्याःसुमनसईषिरे न भृङ्गैः" माघः "सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्याः" तैत्ति०ब्रा०तद्विशेषाश्चोषधिशब्दे वक्ष्यन्ते २अकृष्टपच्यधान्यभेदे च । "यदकृष्टे पच्यते तेनारण्यम्" शत०ब्रा० । ज्योतिषोक्ते ३मकरादिमार्द्धे ४सिंहे दिवसे ५मेषे ६वृषे च राशौ च स च "मकरादिमार्द्धसिंहौवन्यौ दिवसेऽजवृषभौ च,"ज्यो० त० उक्तः ७अरण्यभवे गोमये पु०सि०कौ० । अरण्यमरण्यवासमधिकृत्य कृतोग्रन्थः अण् । युधिष्ठिरादीनां वनवासाधिकारेण व्यासेन कृते भारतार्गते ८पर्वभेदे । रामस्य वनवासाधिकारेण वाल्मीकिकृते रामायणान्तर्गते ९काण्डभेदे च ।

आरण्यक त्रि० अरण्ये भवः मनुष्यादिः वुञ् । १अरण्यभवे पथि अध्ययनेन्याये विहारे मनुष्ये हस्तिनि च एवार्थे वुञः साधुत्वं तद्भिन्ने न वुञ् किन्तु ण एव । आरण्यः पशुः गोमये तु वा आरण्यकः पक्षे णः । तत्र मनुष्ये "आरण्यकोपात्तफलप्रसूतिः" रघुः । अध्ययने ऐतरेयारण्यकम् तैत्तिरीयारण्यकं बृहदारण्यकम् "अरण्येऽध्ययनादेव-आरण्यकमुदाहृत"मित्युक्तेरारण्यकत्वमेषाम् । तानि च तत्तद्वेदभागभेदाः । "आरण्यकमधीत्य च" मनुः । "आरण्यकञ्च वेदेभ्यश्चौषधिभ्योऽमृतं यथा" भा०१अ० । "शास्त्रे चारण्यके गुरुः" भा०उद्यो०१७४ अ० । "अनुस्मृत्य तु शास्त्राणि कवयः समवस्थिताः । अपीह स्यादपीह स्यात् सारसारदिदृक्षया । वेदवादानतिक्रम्य